

Міністерство освіти і науки України
Київський національний лінгвістичний університет
Кафедра англійської філології і філософії мови

Курсова робота
на тему: «Філософські дослідження» Л. Вітгенштайна в аспекті
лінгвофілософії

Студентки групи МЛа 07-20
факультету германської філології і перекладу
денної форми навчання
спеціальності 035 Філологія
Семеній Юлії Святославівни

Науковий керівник:
кандидат філософських наук,
доцент Комісар Людмила Петрівна

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ЄКТС _____

Київ 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ЛІНГВОФІЛОСОФІЯ: ПЕРЕДУМОВИ ЗАРОДЖЕННЯ ТА ОСНОВНІ ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ	5
1.1 Ретроспективний огляд філософії мови: від античних філософів до XIX століття.....	5
1.2 Аналітичний напрям філософії мови. Зародження лінгвофілософії ...	8
РОЗДІЛ 2. ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ТА ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ЛІНГВОФІЛОСОФІЇ Л. ВІТГЕНШТАЙНА.....	10
2.1 Передумови формування лінгвофілософії Л. Вітгенштайна	10
2.1.1 Передумови лінгвофілософії Л. Вітгенштайна в емпіричному проєкті Г. Фреге.....	10
2.1.2 Б. Рассел та його логічний атомізм як передумови лінгвофілософії Л. Вітгенштайна	133
2.2 Основні положення лінгвофілософії Л. Вітгенштайна	165
РОЗДІЛ 3. РЕЦЕПЦІЯ ІДЕЙ Л. ВІТГЕНШТАЙНА У СУЧАСНІЙ НАУКОВІЙ ДУМЦІ	2020
3.1 Прагматичний аспект лінгвофілософських ідей Л. Вітгенштайна	2020
3.2 Ідеї Л. Вітгенштайна як передумова прагматичного повороту в сучасній філософії.....	233
ВИСНОВКИ	255
SUMMARY	277
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	288

ВСТУП

Актуальність теми. У курсовій роботі здійснено дослідження лінгвофілософії як актуальної для сьогодення наукової течії. Зокрема, досліджено передумови зародження лінгвофілософії як наукової дисципліни, її становлення та історичний розвиток, і місце досліджень Л. Вітгенштайна у лінгвофілософських дослідженнях. Лінгвофілософія Л. Вітгенштайна є надзвичайно актуальним дослідженням до цього дня. Л. Вітгенштайн, австрійський філософ, працював у першій половині ХХ століття і зробив значний внесок у філософію мови, філософію розуму та філософію пізнання.

Одним з ключових питань, які виникають у лінгвофілософії Л. Вітгенштайна, є способи, якими мова впливає на наше мислення і сприйняття світу. Він аргументував, що межі нашого світу визначаються межами нашої мови, і ми не можемо подумати або висловити те, що перевищує межі нашої мови. Це має важливі наслідки для філософії, науки та культурного розуміння.

У сучасному світі, де мова і комунікація грають велику роль, розуміння того, як мова функціонує і як вона впливає на наше сприйняття світу, є критично важливим. Лінгвофілософія Л. Вітгенштайна допомагає нам осмислити роль мови у формуванні нашої реальності та розумінні нашого досвіду.

Крім того, Л. Вітгенштайн досліджував питання про семантику, проблему мовних ігор, а також роль мови у філософії науки. Його праці над концепцією «мовних ігор» надали нові підходи до аналізу мовних структур та використання мови в різних контекстах.

Тож актуальність дослідження лінгвофілософії Л. Вітгенштайна полягає в тому, що вона вносить вагомий внесок у розуміння мови, комунікації та філософських аспектів цих понять.

Мета роботи: дослідити лінгвофілософію Л. Вітгенштайна, її зародження, становлення та вплив на філософські ідеї наступних поколінь.

Відповідно до мети, поставлено такі **завдання** дослідження:

- 1) здійснити ретроспективний огляд філософії мови від античних філософів до XIX століття;
- 2) охарактеризувати аналітичний напрям філософії мови та зародження лінгвофілософії;
- 3) визначити передумови формування лінгвофілософії Л. Вітгенштайна;
- 4) висвітлити основні положення лінгвофілософії Л. Вітгенштайна;
- 5) представити прагматичний аспект лінгвофілософських ідей Л. Вітгенштайна;
- 6) дослідити ідеї Л. Вітгенштайна як передумову прагматичного повороту в сучасній філософії.

Об'єкт дослідження: комплекс ідей, поглядів та концепцій аналітичної філософії Л. Вітгенштайна та її роль у розвитку сучасної філософії мови.

Предмет дослідження: лінгвофілософські ідеї Л. Вітгенштайна щодо сутності мови, їх історичний розвиток та вплив на формування прагматичного повороту в сучасній філософії

Методи дослідження: описовий, порівняльний, структурно-логічний, узагальнення.

Структурно робота складається з трьох розділів, в кожному із яких послідовно вирішуються поставлені завдання. В кінці роботи наведено висновки, що ґрунтуються на проведеному дослідженні, подано список використаних джерел. Загальний обсяг курсової роботи – 30 сторінок, з яких 24 сторінки основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ЛІНГВОФІЛОСОФІЯ: ПЕРЕДУМОВИ ЗАРОДЖЕННЯ ТА ОСНОВНІ ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ

1.1 Ретроспективний огляд філософії мови: від античних філософів до XIX століття

Мова людини, народу і нації виступає як потужний інструмент, що формує наші думки, почуття, настрої, бажання, волю і дії. Вона лежить в основі суспільства і є своєрідним «стовпом» особистості. Мова відгукується на кожну думку і завжди присутня в нашому житті, надаючи силу і пам'ять (Свищо, 2021: 17).

Мова завжди привертала увагу людини. Зокрема, в міфологічній свідомості мова розглядалася як природна властивість людини, аналогічна диханню і рухам, мова була не скільки засобом комунікації, стільки магічним інструментом для спілкування з реальним і надприродним світом (Свищо, 2021: 17–18). Однак, найбільш ґрунтовні праці, присвячені виявленню реального зв'язку між іменем на іменованим, розпочалися тоді, коли з'явилися перші аргументи проти нього, зокрема, роботи Парменіда, який заперечував міфологічне уявлення про божественну природу імен та втілення сутності речей в їх іменах (Радіонова, 2006: 51). Пізніше Платон у діалозі «Кратил» розвиває компромісний підхід, який поєднує концепції мови «за природою» і «відповідно до закону» (коли іменування об'єктам дають «законодавці»). Виявлення особливостей об'єктивності змісту в чуттєво-предметному світі допомагає встановити відповідність між іменем та найменованим (Содомора, 2018: 161).

У Середньовіччі етимологічні розвідки, що були розпочаті в античну добу, отримали новий світоглядний фундамент – Святе Письмо, і набули значного розмаху. Починаючи з «єврейської гіпотези», ці дослідження почали обґрунтовувати первинність латини, німецької, англійської та інших національних

мов (Свищо, 2021: 33). Проте, у XVII-XVIII століттях ці теоретичні основи були значно підірвані працею Г. Лейбніца «Нові дослідження про людське розуміння» (Лейбніц, 1999). У цій праці Г. Лейбніц займається проблемами мовознавства, звертаючи увагу на етимологію, спорідненість та класифікацію мов.

Загалом в епоху Середньовіччя головною темою вчення про божественні імена стала «етимологічна» відповідність слів та мови тим первообразам, які вони позначають. Враховуючи, що ця проблема вже вивчалася в античній філософії, зокрема в творчості Платона, можна було б припустити, що середньовічні мислителі не внесли нічого нового до її розвитку. Однак, це припущення було б неправомірним, оскільки у каппадокійських Отців Церкви можна помітити намір вказати на те, що слова і людська мова не лише відображають абсолютні імена Бога (у Платона – Благо), але й можуть спотворювати їх зміст (у Платона слово відображало якусь, хоча б найменшу, частину Блага) (Свищо, 2021: 37).

Пізніше Т. Гоббс, хоча визнавав важливість мови для функціонування суспільства, не приділяв пріоритету комунікативній функції мови. Він вважав, що мова походить від потреби закріплення в пам'яті окремих вражень і є засобом підтримки пам'яті. Відповідно до його тлумачення, імена слугували лише точками опори для пам'яті, а не засобами передачі інформації. Т. Гоббс вперше порушив проблему взаємозв'язку між мовою та мисленням, відкинувши пріоритет комунікативної функції мови (Гоббс, 2000: 62-64).

Ж.-Ж. Руссо та Й. Гердер звертали увагу на парадоксальність взаємозв'язку між мовою, суспільством та мисленням. Обидва філософи визнавали важливість мови і мислення одне для одного, при цьому зазначаючи, що мова була необхідна, щоб вести спільний договір у суспільстві (Руссо, 2018: 166). Загалом, в епоху Просвітництва мова вважалася результатом розвитку інтелекту людини та її суспільства. В цей період також розвивалася ідея про історичний розвиток мови – від конкретності та образності до абстрактності та точності. Дослідники також доводили, що мова та культура є географічно обумовленими (Свищо, 2021: 48).

Одним з найвідоміших представників європейської лінгвофілософії XIX століття є В. фон Гумбольдт, який запропонував власну оригінальну концепцію мови, розглядаючи останню як взаємодію діалектичних антиномій, які утворюють гармонійне та послідовне єднання. Він підкреслював, що мова народу є його духом, а дух народу є його мовою, вказуючи на тісний зв'язок між ними. Вважалося, що саме це є найбільш повним характеристикою природи мови за переконанням В. фон Гумбольдта (Свищо, 2021: 50).

1.2 Аналітичний напрям філософії мови. Зародження лінгвофілософії

Аналітична філософія є розгалуженим та багатограним філософським рухом. Неможливо надати загальної характеристики з погляду конкретних змістових положень, які її послідовники поділяють. В аналітичній філософії існує багато різних позицій, іноді навіть протилежних, стосовно одних і тих самих філософських проблем і тем. В історико-філософському плані можна виділити кілька самостійних шкіл і напрямків аналітичної філософії, таких як Віденський гурток, Львівсько-Варшавська школа логіки, Оксфордська філософія повсякденної мови та інші. Кожна з цих шкіл має власне коло проблем, що розглядаються, і певні підходи до їх вирішення, а представники цих шкіл ведуть гострі дискусії між собою. Однак представники аналітичної філософії об'єднуються використанням специфічного підходу до формулювання та дослідження філософських проблем через аналіз мови. Вони використовують методи сучасної логіки та точну термінологію, ставлячи вимоги до ясності та чіткості аргументації (Шрамко & Хоменко, 2022: 198).

Філософські інтереси засновників аналітичної філософії та її ранніх представників, таких як Г. Фреге, Б. Расел, учені Кембриджської та Львівсько-Варшавської шкіл, а також Віденського гуртка, переважно спрямовувалися на проблеми логіки, філософії мови, методології науки та основ математики. Назва книги А. Аєра «Мова, істина і логіка» (Ayer, 1936) відображає три основні напрями філософських досліджень, які були пріоритетними для однієї зі шкіл ранньої аналітичної філософії – логічного позитивізму. Філософія мови, теорія пізнання і логіка були її основними складовими.

Проте варто відзначити значні винятки, серед яких можна згадати розвиток мета-етики Дж. Муром (Moore, 1903) та формулювання революційної онтології логічного атомізму у «Логіко-філософському трактаті» Л. Вітгенштайна (Вітгенштайн, 1918). По мірі наближення до середини ХХ століття ці розширення логіко-епістемологічної проблематики, яка була характерна для ранньої аналітичної філософії, значно зростали, аж

поки нові напрями не стали визначальними для загального розвитку філософських досліджень у дусі аналітичного підходу в широкому розумінні у другій половині ХХ століття.

Серед видатних праць цього періоду, які відображають цю тенденцію, можна згадати двотомник «Відкрите суспільство і його вороги» К. Попера (Popper, 1945), який мав великий вплив на соціальну та політичну філософію та суттєво модернізував аналітичні дослідження в галузі історії філософії, зокрема філософії Платона. До цього ж ряду належать «Поняття свідомості» Г. Райла (Ryle, 1949), що заклала основи аналітичного підходу до розв'язання психофізичної проблеми, «Індивіди: начерк дескриптивної метафізики» П. Стросона (Strawson, 1959), яка фактично відновила онтологічну проблематику в аналітичній філософії, «Теорія справедливості» Дж. Ролза (Rawls, 1971), що продемонструвала ефективність застосування теорії суспільного договору у сучасній політичній філософії та етиці, та «Свідомий розум» Д. Чалмерса (Chalmers, 1996), яка є однією з найбільш обговорюваних книг у галузі філософії свідомості. Ці та багато інших праць істотно розширили проблематичне поле аналітичної філософії, свідчаючи про її плідність та здатність до отримання глибоких результатів у найрізноманітніших сферах філософських досліджень (Шрамко & Хоменко, 2022: 199).

РОЗДІЛ 2

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ТА ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ЛІНГВОФІЛОСОФІЇ Л. ВІТГЕНШТАЙНА

2.1 Передумови формування лінгвофілософії Л. Вітгенштайна

За словами самого Л. Вітгенштайна (Wittgenstein, 1980: 4), «Логіко-філософський трактат» засновувався на припущенні, що логічний аналіз мав на меті розкриття елементарних пропозицій, чію форму ще не вивчено. Це дослідження є реакцією на ідеї Г. Фреге і Б. Рассела. Розглянемо їх більш докладно.

2.1.1 Передумови лінгвофілософії Л. Вітгенштайна в емпіричному проєкті Г. Фреге. Г. Фреге, хоча і цікавився логічними основами математики та способами їх виявлення, фактично став засновником сучасної філософії мови. У процесі пошуку способу доведення своїх припущень у сфері арифметики, Г. Фреге звернув увагу на проблематику мови, пов'язану з питаннями теорії пізнання. Він розглядав значення слів у контексті речень і висловлював думку, що «значення слова треба пояснювати не окремо, а в кон-тексті речення. [...] Лише один вид речень має сенс для будь-якого пред-мета, а саме – речення розпізнавання» (Фреге, 2001: 124). Висновок Г. Фреге ґрунтувався на розумінні природи натуральних чисел, що виявляються у досвіді незалежно від чуттєвості. Він також заперечував універсальність твердження І. Канта про необхідність сприйняття для пізнання предметів, вказуючи на те, що нуль та одиниця можуть бути дані нам безпосередньо, хоча вони є «обсягами понять». Г. Фреге вважав, що логічний аналіз мови може бути продуктивним не тільки для математики, але й для розуміння точного співвіднесення смислу висловів (речень розпізнавання) та реальності, в якій ці вислови вживаються, залежно від контексту значення (Фреге, 2001: 112).

Другу ідею Г. Фреге виокремив під час аналізу проблематики мови поза межами математики. У своїх роздумах, які викладені у статті «Смисл та референція», він звернув увагу на те, що вислови типу « $a = a$ » містять менше інформації, ніж вислови « $a = b$ ». Якщо ці вислови відносяться до об'єктів, де « a » і « b » є просто іменами цих об'єктів, то вони повинні бути однаково малоінформативними, вказуючи лише на те, що об'єкт є тотожним самому собі. Тож, якщо твердження стосуються імен, то вони можуть бути довільними і приписуватися будь-яким об'єктам. Проте, коли ми перетворюємо ці формули на вислови типу «вечірня зірка – це вранішня зірка» та «вечірня зірка – це вечірня зірка», перше речення містить більше інформації. Г. Фреге пояснює це тим, що ми повинні звертати увагу не тільки на ім'я та об'єкт, до якого воно відноситься, але й на смисл імені, через який воно співвідноситься зі своїм референтом. Саме цей смисл визначає спосіб явлення об'єкта і вказує імені на його референта. Тому вислови «вранішня зірка» та «вечірня зірка» мають різні смисли, і твердження «вечірня зірка – це вранішня зірка» інформує, що один і той самий референт має різні ознаки, які визначаються різними смислами двох різних висловів (Мінаков, 2005: 83).

Логіка мови і судження, на думку дослідника, мають вивчатися у трьох аспектах: імені, смислу і значення. Ім'я – це будь-яке позначення, яке виступає як власне ім'я і має певний предмет як своє значення, але не виражає поняття чи відношення. Смисл – це сукупність позначень, які мають зрозуміле значення в межах певної мови. Значення відіграє роль регулятора, який направляє наше розуміння і є ідеальним знанням про предмет, до якого ми ніколи повністю не можемо досягти. «Правильний зв'язок між знаком, його смислом і значенням полягає в тому, щоб знак відповідав певному смислу, а смислу, у свою чергу, відповідало певне значення, причому одному значенню (одному предмету) може відповідати не тільки один знак» (Зубчик, 2005: 8).

За Г. Фреге, смисл у різних мовах і навіть у одній мові може бути виражений по-різному. Це так само, як смисл різними шляхами представляє

предмет. Тому смисл не є уявленням, а функціонує як посередник між уявленням про предмет і самим предметом, що залежить від часу і простору. Слова, вирази і речення відрізняються у своїх уявленнях і смислах, але є рівноцінними щодо значення, оскільки ім'я виражає смисл і позначає своє значення. Ці думки вказують на новий підхід до опису досвіду, де складність досвіду, що описується метафізичними термінами емпіризму і категоріями І. Канта, отримує логічний категоріальний апарат. Цей апарат зводить зв'язок з математикою та мовою, що дозволяє поєднати філософську мрію про числення світу з конкретною мовою. Фактично, розгляд Г. Фреге простих висловів з посиланням на об'єкти надає троїсту картину досвіду: «предмет – смисл – значення».

Розглядаючи наведені міркування в історико-філософській перспективі, М. Мінаков (2005) вбачає філософський проект, який дозволяє аналізувати загальні структури мислення з нових позицій. Цей проект ставить за мету умови істинності чітко і прозоро описати, використовуючи «мову», яка вже не обмежується лише судженнями. Відношення між думкою і її істинним значенням – не те саме, що відношення між суб'єктом і предикатом. Суб'єкт і предикат є частинами думки і перебувають на одному рівні з точки зору пізнання. Розрізнення істинного значення і смислу було основою філософського проекту логічного позитивізму, який перевищив обмеження проблеми досвіду, пов'язані зі суб'єкт-об'єктним відношенням. Цей проект додає третю визначальну сферу – сферу думки – до двох традиційних сфер: сфери речей (природи) і сфери «уявлень свідомості». Сфера думки відповідає Г. Лейбніцевій землі вічних істин і, за певних обмежень, збігається з «третім світом» К. Попера (Мінаков, 2005: 84).

Таким чином, Г. Фреге створює можливість подолання соліпсизму, оскільки окремість сфери думки дозволяє розглядати як реальні як речі, так і інших людей. Крім того, думки проявляють свою особливу реальність через вплив на стани речей, що вводить новий аспект до аналізу досвіду, і в цих

міркуваннях виникають положення, які стануть актуальними у філософських дискусіях ХХ століття.

2.1.2 Б. Рассел та його логічний атомізм як передумови лінгвофілософії Л. Вітгенштайна. Логічний аналіз мови, заснований на ідеях Г. Фреге, покладається на уявлення, що справжня філософія мислення може бути досягнута лише через філософію мови. Це означає пояснення того, як слова і речення набувають свого значення і відносяться до фактів або станів справ. Аналіз логічної структури висловів (слів, тверджень, речень) може одночасно бути аналізом структури мислення і його предметної спрямованості. Цей паралелізм є можливим за умови розуміння логічної структури як відображення взаємозв'язків між частинами вислову. Зрештою, ми маємо справу з синтаксичним аналізом значення, що розкриває виразність думок у реченнях. Весь проект логічного аналізу мови зводиться до тотожності двох формул: «значення речення визначається його істинністю» – це те саме, що й «зміст думки визначається її істинністю».

Хоча ідеї Г. Фреге були впливовими для його сучасників, саме Б. Рассел звернув на його міркування особливу увагу і скритикував їх. Б. Рассел поділяв думку Г. Фреге про зв'язок між словами, якими виражаються думки, і речами / фактами, про які йдеться у цих висловах. Він пропонував строгий аналіз мови та вирізнення найпростіших мовних форм і структур для встановлення зв'язку між світом і словами. Б. Рассел сформулював позицію логічного емпіризму на основі критики теорії референції Г. Фреге, включаючи синтаксичні дослідження досвіду. У своїй статті «Про денотацію» Б. Рассел розглядав проблему дескрипцій, які не мають референції. Виникає проблема зі смислом таких речень, які не мають ні істинного, ні хибного значення. Г. Фреге вважав, що речення може мати смисл навіть без референції його суб'єктного виразу, але для Б. Рассела це було неприйнятним. Він стверджував, що речення типу «король Франції є големозим» насправді є кон'юнкцією тверджень, і для встановлення його істинності потрібно

аналізувати твердження, а не граматичну форму речення (Рассел, 1995: 689). Таким чином, Б. Расел відмовився працювати з цілими реченнями через граматику і зосередився на аналізі окремих тверджень.

Як результат, у Б. Расела світ сприймається як утворення, що складається з логічних атомів та їхніх властивостей. Ці атоми і властивості разом утворюють «атомарні факти», які визначаються такими характеристиками: 1) що робить пропозицію істинною або хибною; 2) виражено цілим реченням, а не окремим іменем; 3) є частинами реального світу, як і окремі предмети. З цього погляду мова є ієрархією атомарних фактів, які нерозривно пов'язані з «атомарними пропозиціями». Отже, мова в певному розумінні представляє собою досвід у своїй сформованості і наявності.

Б. Расел уникає остаточної відповіді на традиційне питання про суб'єкт досвіду. Він формулює кілька рівнянь, що мають пояснити, чому саме індивід не є суб'єктом досвіду. Б. Расел вважає, що факт вже передбачає наявність індивіда в собі. Він визначає факт як поєднання (логічного) індивіда і відношення. Інша сторона медалі – речення (пропозиція) = відношення (предикат) + суб'єкт (ім'я). Отже, індивід пов'язаний з мовою через відношення, але опосередковано – через логічне відношення та предикацію. Б. Расел розглядає індивіда безпосередньо в контексті його самодостатності, а не в контексті його «збережуваності в часі».

Факти, про які йшлося, є складовими елементами «логічно складених» об'єктів або предметів, які ми сприймаємо як очевидні та прості. Однак ця очевидність є лише припущенням, оскільки найпростіші елементи мислення потребують детального аналізу. Аналіз повинен прогресувати «від того, що очевидне, але нечітке та двозначне [...] до чогось точного, зрозумілого та визначеного [...], що є справжньою істиною» (Зубчик, 2005: 10).

Гадана легкість складних предметів і непомітність простих атомів пояснюється неточністю природної мови. Описи й пропозиції в природних мовах ускладнюють розуміння та приховують факти за іменами. Філософія,

за Б. Раселом, має завдання створити «ідеальну» мову, яка відобразить справжню природу світу. Ця «ідеальна мова» повинна бути «логічно довершеною мовою», де для кожного простого об'єкта буде лише одне слово, а все складне буде походити від комбінації слів для простих компонентів. Ця мова має бути аналітичною та показувати логічну структуру фактів. Вона не має словника, але має синтаксис. Така мова є універсальною завдяки правилам та відсутності наперед заданих назв. Атомарні факти Б. Расела є найпростішими елементами досвіду самі по собі (Мінаков, 2005: 88).

Такий проект дозволяв би отримати точний досвід, що задовольняв би науку і вплинув би на виправлення ситуацій непорозуміння в суспільному житті. Це виконувало би завдання єдиної теорії досвіду, з урахуванням того, що єдина теорія досвіду має відповідати науковим і практичним потребам людини, включаючи моральні й суспільні аспекти.

2.2 Основні положення лінгвофілософії Л. Вітгенштайна

Рецепцію Л. Вітгенштайном лінгвофілософських ідей Г. Фреге і Б. Рассела можна виразити в семи тезах: 1) «світ – це все, що стається»; 2) «те, що є тим, що стається, фактом, є існуванням стану справ»; 3) «думка – це логічний образ фактів»; 4) «думка – це речення, що має смисл»; 5) «речення – це функція істинності елементарних пропозицій. (елементарна пропозиція – це функція істинності її самої)»; 6) «загальна форма функції істинності є [...], і це є загальна форма речення»; 7) «про що немає змоги говорити, про те слід мовчати» (Вітгенштайн, 1918).

«Трактат» досліджує зв'язок світу, мислення і мови, зосереджуючись на епістемологічному аспекті розуміння досвіду. Л. Вітгенштайн стверджує, що світ, думка і речення мають спільну логічну форму, тому думка і речення можуть бути образами фактів. Він відрізняє світ від об'єктів, розглядаючи факти як складні стани справ, що складаються з об'єктів. Об'єкти мають різні властивості та відношення між собою, і їх комбінування визначається їхньою логічною формою. Таким чином, стани справ можуть бути аналізовані засобами логіки.

Л. Вітгенштайн розглядає можливість інших станів справ у контексті своєї теорії. Він визначає, що стани справ можуть бути актуальними (тобто існують у даний момент) або можливими (потенційними, які можуть мати місце). Разом актуальні й можливі стани справ утворюють повну картину реальності. За Л. Вітгенштайном, світ представляється як сукупність існуючих станів справ.

Л. Вітгенштайн вважає, що зв'язок між станами справ, мовою і світом відбувається через «образи» або «зображення». Думки і мова є образами, які моделюють реальність. Образи складаються з елементів, які представляють об'єкти, а їх комбінація в образі відповідає комбінації об'єктів у стані справ. Логічна структура образу в мові і думці відповідає логічній структурі того стану справ, який вона відображає. Образ прямо відноситься до реальності і

охоплює її. Проте образ має свої межі і обмеженості, включаючи неможливість передати свою власну образну форму.

Л. Вітгенштайн вивчає можливості речень передавати смисли, переходячи від думок до мови. Він застосовує логічний аналіз, вплинутий ідеями Г. Фреге і Б. Расела, для побудови системи мови. Він стверджує, що тільки речення мають смисл, і значення імені визначається в контексті речення. Для того, щоб мова була смисловою, Л. Вітгенштайн встановлює дві передумови: 1) структура речення повинна відповідати визначенням логічної форми; 2) елементи речення повинні мати референцію або значення. Ці умови мають далекосяжний характер і вимагають, щоб аналіз закінчувався іменем як примітивним символом. Проте це призводить до надмірної абстрактності імен та простих об'єктів. З цих умов випливає, що логіка сама визначає структуру і обмеження того, що можна висловити мовою.

Л. Вітгенштайн стверджує, що логіка базується на переконанні, що кожне речення є або істинним, або хибним. Ця полярність речень дозволяє будувати складніші речення з атомних пропозицій за допомогою істотно-функціональних операторів. Він переклав логіку Г. Фреге у вигляді «таблиць істинності», що дозволяють аналізувати речення на атомному рівні. Всі твердження про складні сукупності можуть бути проаналізовані як твердження про їхні складники та в реченнях, що повністю описують ці сукупності. Л. Вітгенштайн також пропонує загальну форму пропозиції $[p, \neg, N(\neg)]$, де за допомогою формалізованої операції $N(\neg)$ та змінної p репрезентується твердження філософа: речення є «результатом послідовного застосування» логічних операцій над елементарними пропозиціями (Вітгенштайн, 1918).

Аналіз світу – думки – мови та визначення загальної форми речень дозволяють Л. Вітгенштайну стверджувати, що всі значущі пропозиції мають однакову цінність. Це приводить до логічного висновку, висловленого у тезі про те, що «про що немає змоги говорити, про те слід мовчати». Це означає, що виходячи за межі вимовного речення, такі області, як етика, естетика та метафізика, залишаються поза досяжністю мови. Отже, вся філософія з її

епістемологічним інтересом не може виразити форми пізнання й досвіду. Л. Вітгенштайн вважає, що мова обмежена в своїй здатності передати такі типи знань і досвіду.

У своїй книзі Л. Вітгенштайн намагався встановити межі світу, думки та мови, або виокремити смисл та його відсутність у межах мовно-аналітичного проєкту. Він стверджує, що межу можна провести тільки в мові, а все, що знаходиться поза цією межею, буде позбавлене смислу. Умовою наявності смислу в реченні є можливість репрезентації або зображення. Імена мають значення, але це значення існує лише в контексті пропозицій, які утримуються разом завдяки логічній формі. З цього випливає, що фактичний стан справ, який може бути узгоджений зі зображенням, можна виразити у смислових реченнях. Тобто пропозиції природничих наук є прикладом того, про що можна сказати. Однак є багато тверджень, якими користується мова, та які залишаються поза межами смисломісткості.

Серед тверджень, позбавлених смислу, – пропозиції логіки, оскільки вони не репрезентують стану справ, а їхні логічні константи не є об'єктами. Л. Вітгенштайн стверджує, що логічні константи не репрезентують, і неможливо репрезентувати логіку фактів. Ця думка має фундаментальне значення, оскільки вона встановлює межі смислу в логіці. Тавтології та суперечності логіки є межами мови і думки, а отже – світу. Тому логіка не має образів або смислів. Вирази логіки позбавлені смислу. Смисломісткі речення завжди полярні і перебувають у сфері, що визначена твердженнями істинності логіки. Проте самі пропозиції логіки не є ані істинними, ані хибними, оскільки деякі з них допускають можливість будь-якого стану справ, а інші не припускають жодного.

Крім станів справ, про які можна говорити, існують стани, на які можна «вказати» або «показати». Серед них знаходиться логічна форма світу, образна форма та інші. Ці форми є формами загального досвіду і проявляються у формі символічних пропозицій, а також у невимовних пропозиціях філософії. Л. Вітгенштайн стверджує, що те, що можна показати,

не можна висловити словами. Фраза «що можна показати, не можна промовити» сама по собі присутня у мові, але вона перевищує межі мови. Термін «філософія» має означати щось, що перебуває поза межами природничих наук, що перебуває у певному відношенні до них. Філософські вислови не є хибними, але вони просто позбавлені смислу, оскільки вони не репрезентують фактів або станів справ (Вітгенштайн, 1918).

Тож лінгвофілософія Л. Вітгенштайна в центрі своїх досліджень має вивчення зв'язку між мовою, мисленням та світом. Він аргументує, що межі нашого світу визначаються межами нашої мови, і мова виступає не просто інструментом передачі ідей, але й конструкцією, що формує наш спосіб сприймання та розуміння світу. Відмовляючись від пошуку абсолютної істини чи загальних принципів мислення, Л. Вітгенштайн підкреслює важливість конкретного контексту та використання мови у різних життєвих ситуаціях.

РОЗДІЛ 3

РЕЦЕПЦІЯ ІДЕЙ Л. ВІТГЕНШТАЙНА У СУЧАСНІЙ НАУКОВІЙ ДУМЦІ

3.1 Прагматичний аспект лінгвофілософських ідей Л. Вітгенштайна

Філософія «пізнього» Л. Вітгенштайна, виражена у його творах, таких як «Філософські дослідження», «Блакитна книга», «Коричнева книга», «Зауваження з основ математики» (Вітгенштайн, 1995) та інші, має значний вплив на сучасну наукову думку. Він наголошував на значенні контексту і використання мови у конкретних ситуаціях, аналізував значення, розуміння, критерії достовірності, психічні стани та основи математики. Він також відрізняв ідеальну і природну мову, заявляючи, що ідеальні мови не замінюють природну мову, але допомагають уникнути утруднень, пов'язаних з неоднозначністю мовлення (Синиця, 2018: 73). Його ідеї впливають на філософію мови, лінгвістику, філософію розуму та філософію науки.

Л. Вітгенштайн у пізньому періоді творчості критикував ідею «безособової репрезентації світу» та переосмислював виразність природної мови, з метою зробити її ефективним інструментом науковця. Він змінив предмет своїх наукових зацікавлень, але його методологія залишилась методологією аналітичної філософії (Вітгенштайн, 1995: 24–28).

Л. Вітгенштайн обґрунтовував методологію неореалізму через проблему достовірності у буденній мові. Він вважав, що об'єкти фізичного світу існують незалежно від свідомості. Визначення критеріїв цього переконання вимагає дескриптивного підходу, оскільки значення мовних виразів залежить від суб'єктивного вживання та історичних змін. Значення не є сталим ментальним об'єктом, як вважав Л. Вітгенштайн у ранній період творчості.

У «Блакитній книзі» Л. Вітгенштайн аналізує проблему значення слова. Він розрізняє вербальне і остенсивне визначення значення. Вербальне

визначення дозволяє перейти від одного слова до іншого, але не виходить за межі мови. Остенсивне визначення дозволяє більш глибоко зрозуміти значення, оскільки пов'язує слова з об'єктами дійсності. Проте остенсивне визначення має свої обмеження, так як деякі слова не можна визначити шляхом показу на об'єкти, і воно може мати різні тлумачення. Крім того, явище сімейних схожостей ускладнює фіксацію значення, коли деякі вирази описують одну й ту ж характеристику (Вітгенштайн, 1995: 48–56).

Л. Вітгенштайн досліджував ментальні стани, які виявляються через мовні вирази. Він вважав, що розуміння, тлумачення знаків та мислення є нерозривно пов'язаними з мовною діяльністю. Для вивчення мови на рівні ментальних процесів важливо розглядати найпростіші випадки вживання мови, які він називав мовними іграми. Логічний біхевіоризм показує кореляцію між мовними виразами та реакцією на них. Аналізуючи мову, необхідно уникати теоретичних редукцій та узагальнень, які можуть ускладнити аналіз дійсності і призвести до метафізичних непорозумінь.

На його думку, мова – це інтегральне поле мовних ігор, де вживання слів супроводжується демонстративним вказуванням. Це може включати примітивні мови, повторення слів та розгляд мови і діяльності як взаємозалежні елементи. Мовні ігри виникають у мовних співтовариствах, де важливо дотримуватися правил спілкування для ефективної комунікації. Неправильний слововжиток може бути виправлений та засуджений іншими членами співтовариства, оскільки це може становити небезпеку для всіх носіїв мови (Синиця, 2018: 77).

Ментальні процеси є важливим аспектом вивчення мовних ігор і їх кореляції. Л. Вітгенштайн відмічав, що, наприклад, гра в шахи викликає ментальні процеси та впливає на сприйняття та спілкування. Образи пам'яті, які виникають під час мовлення, відіграють важливу роль у розумінні значень слів. Вони можуть бути збережені в пам'яті або зафіксовані в словнику, розширюючи нашу свідомість. Наприклад, значення слова «червоний» існує в пам'яті і може бути пов'язане з хімічними реакціями. Зберігання інших

характеристик об'єктів, наприклад, форми листка, може ґрунтуватися на загальних схемах, які модифікуються у конкретних ситуаціях (Вітгенштайн, 1995: 48–56).

Л. Вітгенштайн розрізняє значення слів від супроводжуючих їх переживань. Значення слів може змінюватися залежно від контексту, а контекст передбачає, які слова є відповідними. Слова й дії взаємопов'язані, і їх взаємодія може вказувати на призначення слів. Розуміння внутрішніх переживань та їх вираження словами є складним завданням. Щоб щось сказати, треба розуміти й пресупозиційно використовувати відповідні слова. Загалом, для висловлення думок потрібне певне розуміння, хоча не завжди про саме це говорять.

У заключній частині «Філософських досліджень» Л. Вітгенштайн висловлює сумніви щодо можливості дослідження свідомості через її пояснення природними фактами. Він вважає, що цікавіше вивчати загальні факти природи, які зазвичай залишаються непоміченими, і їх відповідність поняттям. Однак, Л. Вітгенштайн не досліджував причини утворення образів і не глибоко досліджував екстралінгвістичні проблеми, зокрема проблему свідомості, через свої лінгвофілософські зацікавлення (Вітгенштайн, 1995: 309).

Таким чином, у своїх більш пізніх, прагматичних дослідженнях Л. Вітгенштайн розглядає мову як суспільну гру, де слова отримують значення через контекст, використання та спілкування. Важливим напрямом його прагматичних лінгвофілософських досліджень також є відображення різноманітних ситуацій використання мови та її правил.

3.2 Ідеї Л. Вітгенштайна як передумова прагматичного повороту в сучасній філософії

Ідею дослідження мовних засобів, які використовують для вираження ментальних станів, розвинули в лінгвістичній філософії. Втім, за допомогою її засобів більше уваги звертали саме на лінгвістичний аспект справи й переважно описували особливості функціонування мови, а не пояснювали механізми їхньої генези. Тому отримавши популярність у 50–60-х роках ХХ ст., ідеї лінгвістичної філософії стали поступово занепадати, хоча ідеї самого Л. Вітгенштайна отримали розвиток у низці аспектів (Синиця, 2018: 85) – зокрема, таких:

1) біхевіористському. Зокрема, Г. Райл досліджував свідомі дії і підкреслював їхню здатність до практичного застосування в мовних іграх. Він аналізував значення слів, що виражають свідомість, і вбачав неправильні уявлення про неї як наслідок некоректної категоризації мовою (Ryle, 2002: 11). Дж. Віздом, у свою чергу, підтримував ідеї Л. Вітгенштайна та закликав до спрощення мовного розуміння, уникання складних термінів і логізації (Wisdom, 1964: 36);

2) аналітичному. Дж. Остін (Austin, 1961), інспірований Дж. Віздом, детально вивчав мовні засоби вираження ментального. Він зосереджувався на аналізі вживання слів і розробив власну термінологію, відмінну від підходу Л. Вітгенштайна. Ф. Вайсманн (Waismann, 1951), член Віденського гуртка, зосереджувався на розробці аналітичної методології для перевірки правдивості інформації та уточнення значення слів в природній мові;

3) історико-філософському. Г. П. Бейкер і П. М. С. Гакер вважали, що для коректного розуміння філософії Л. Вітгенштайна треба уважно в історико-філософській площині осмислювати його творчий доробок (Синиця, 2018: 86);

4) соціальному. У своїй праці «Ідея соціальної науки і її відношення до філософії» П. Вінч (Winch, 1990) застосовував аналіз буденної мови для

вивчення соціальних явищ. Він використовував ідеї Л. Вітгенштайна, зокрема концепції мовних ігор, форм життя і значення правил у виконанні дій, і наголошував на необхідності правильного їх тлумачення;

5) психологічному. Дж. Віздом (Wisdom, 1964) поєднував аналіз буденної мови з психоаналізом, тоді як Р. Гарре (Harre, 1984) розвивав концепцію лінгвістичного натуралізму і висловлював критику щодо ідеї наявності онтологічного статусу в сфері внутрішнього світу людини, що виходить за межі мовленнєвих актів;

6) логічному. Я. Хінтікка (Hintikka, 2003) використав ідею мовних ігор при розробленні теоретико-ігрової семантики, що пізніше використовувалася для побудови незалежно-сумісної логіки першого порядку;

7) когнітивному. Цей аспект можна виокремити, аналізуючи проблему свідомості, якій багато уваги значною мірою під впливом розробленого Л. Вітгенштайном лінгвістичного аналізу ментальних станів приділяли Г. Райл (Ryle, 2002) і Дж. Остін (Austin, 1961);

8) онтологічному. С. Гемпшир наголошував на проблемі існування і доводив наявність чогось, що перевищує простий опис існування (Hampshire, 1956: 192). Він підкреслював, що за межами мови існує реальність;

9) етичному. С. Гемпшир (Hampshire, 1956) розробив ідеї Л. Вітгенштайна у галузі етики, досліджуючи мовні практики, що лягають в основу терміносистеми етичних теорій. Р. М. Геп (Hare, 1952) аналізував особливості мовного вираження моралі і її принципів, розглядаючи їх як об'єктивні.

Тож можна стверджувати, що прихильники методології лінгвістичного аналізу Л. Вітгенштайна, в кожному з цих аспектів, здебільшого досліджували мовні засоби вираження ментального, а не сам ментальний аспект.

ВИСНОВКИ

Передумови лінгвофілософії Л. Вітгенштайна закладалися у загальних вченнях про мову, які почали створюватися ще до періоду античності. Ще в міфологічній свідомості мова розумілася як щось природне і таке, що відрізняє людину від інших істот, хоча і вважалося, що мовою може володіти все, що може бути назване. Пізніше ці ідеї розвивалися і трансформувалися в роботах античних філософів (Парменід, Платон), представників Середньовіччя (каппадокійські Отці Церкви), раннього Нового часу (Т. Гоббс), Просвітництва (Г. Лейбніц, Ж.-Ж. Руссо, Й. Гердер, В. фон Гумбольдт). У ХХ столітті була окреслена нова ланка філософії – аналітична філософія, якій характерне використання специфічного підходу до формулювання та дослідження філософських проблем через аналіз мови (Г. Фреге, Б. Расел, А. Аєр, Дж. Мур та ін.), представником якої був і Л. Вітгенштайн.

На лінгвофілософію Л. Вітгенштайна значний вплив чинили роботи Г. Фреге та Б. Расела. «Логіко-філософський трактат» Л. Вітгенштайна засновувався на припущенні, що логічний аналіз мав на меті розкриття елементарних пропозицій, чію форму ще не вивчено. Як результат, лінгвофілософські ідеї Л. Вітгенштайна викладені в семи тезах: 1) світ – це все, що стається; 2) те, що є тим, що стається, фактом, є існуванням стану справ; 3) думка – це логічний образ фактів; 4) думка – це речення, що має смисл; 5) речення – це функція істинності елементарних пропозицій. (елементарна пропозиція – це функція істинності її самої); 6) загальна форма функції істинності є $[p, \neg, N(\neg)]$ і це є загальна форма речення; 7) про що немає змоги говорити, про те слід мовчати. Лінгвофілософія Л. Вітгенштайна в центрі своїх досліджень має вивчення зв'язку між мовою, мисленням та світом. Він аргументує, що межі нашого світу визначаються межами нашої мови, і мова виступає не просто інструментом передачі ідей, але й конструкцією, що формує наш спосіб сприймання та розуміння світу.

Відмовляючись від пошуку абсолютної істини чи загальних принципів мислення, Л. Вітгенштайн підкреслює важливість конкретного контексту та використання мови у різних життєвих ситуаціях.

Пізніше Л. Вітгенштайн критикував ідею «безособової репрезентації світу» та переосмислював виразність природної мови, з метою зробити її ефективним інструментом науковця. Він змінив предмет своїх наукових зацікавлень, але його методологія залишилась методологією аналітичної філософії. При цьому він звертається до прагматики, розглядає мову як суспільну гру, де слова отримують значення через контекст, використання та спілкування. Важливим напрямом його прагматичних лінгвофілософських досліджень також є відображення різноманітних ситуацій використання мови та її правил.

Ідеї Л. Вітгенштайна знайшли практичне застосування в інших галузях філософії, що загалом можна схарактеризувати як «прагматичний поворот» у сучасній філософії. Зокрема, його ідеї отримали розвиток у низці аспектів – зокрема, біхевіористському (Г. Райл, Дж. Віздом), аналітичному (Дж. Остін, Ф. Вайсманн), історико-філософському (Г. П. Бейкер, П. М. С. Гакер), соціальному (П. Вінч), психологічному (Дж. Віздом, Р. Гарре), логічному (Я. Хінтікка), когнітивному (Г. Райл, Дж. Остін), онтологічному (С. Гемпшир), етичному (С. Гемпшир, Р. М. Gear).

Перспективним напрямком подальших досліджень постає ґрунтовний аналіз впливу лінгвофілософії Л. Вітгенштайна на сучасні філософію та лінгвістику, а також на інші наукові дисципліни, по'язані із вивченням мови та мовлення.

SUMMARY

In this research, a study of linguistic philosophy as a current scientific trend is carried out. The relevance of the study of L. Wittgenstein's linguistic philosophy lies in the fact that it makes a significant contribution to the understanding of language, communication and the philosophical aspects of these concepts.

Linguistic-philosophical ideas of L. Wittgenstein are set out in seven theses: 1) the world is everything that happens; 2) that which is what happens, is a fact, is the existence of a state of affairs; 3) a thought is a logical image of facts; 4) a thought is a sentence that has meaning; 5) a sentence is a truth function of elementary propositions (an elementary proposition is a truth function of itself); 6) the general form of the truth function is $[p, \neg\xi, N(\neg\xi)]$ and this is the general form of the sentence; 7) what cannot be talked about, should be kept silent. Linguistic philosophy of L. Wittgenstein is at the center of its research studies of the connection between language, thinking and the world. He argues that the boundaries of our world are determined by the boundaries of our language, and language is not just a tool for communicating ideas, but also a construct that shapes our way of perceiving and understanding the world.

Later, L. Wittgenstein criticized the idea of an "impersonal representation of the world" and rethought the expressiveness of natural language in order to make it an effective tool of the scientist. He turns to pragmatics, seeing language as a social game where words acquire meaning through context, use, and communication. L. Wittgenstein's ideas found practical application in other areas of philosophy, which can generally be characterized as a "pragmatic turn" in modern philosophy. His ideas were developed in a number of aspects, in particular, behaviorist (G. Ryle, J. Wisdom), analytical (J. Austin, F. Weissmann), historical and philosophical (G. P. Baker, P. M. S. Hacker), social (P. Winch), psychological (J. Wisdom, R. Harre), logical (Y. Hintikka), cognitive (G. Ryle, J. Austin), ontological (S. Hampshire), ethical (S. Hampshire, R. M. Gear).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вітгенштайн, Л. (1995). *Tractatus logico-philosophicus; Філософські дослідження*. Київ: Основи.
2. Вітгенштайн, Л. (1918). *Логіко-філософський трактат*. Відновлено з https://shron1.chtyvo.org.ua/Wittgenstein_Ludwig/Lohiko-filosofskyi_traktat.pdf?.
3. Гоббс, Т. (2000). *Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної*. Р. Димерець, В. Єрмоленко, Н. Іванова, Є. Мірошниченко, Т. Олійник (пер.); Т. Польська, В. Малахов (передм. та прим.). Київ: «Дух і літера».
4. Зубчик, О. А. (2005). *Континентальні витоки аналітичної філософії: історико-філософське дослідження* (Автореферат кандидатської дисертації). Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ.
5. Лактіонова, А. В. (2016). *Філософія дії* [монографія]. Київ: ВПЦ «Київський університет».
6. Лейбніц, Г. (1999). Нові дослідження про людське розуміння. В Р. Хесс. *25 ключових книг з філософії. Аналіз і коментарі*. Відновлено з <http://osvita.batcave.net/novyie-opyityi-chelovecheskom-razumenii-1704-22682.html>.
7. Мінаков, М. (2005). Смысл і референція: імплікації теорії досвіду в аналітичній філософії мови. *Scientiae*, XII (1), 81–92.
8. Радіонова, Л. О. (2006). *Філософія*. Харків: ХНАМГ.
9. Рассел, Б. (1995). *Історія західної філософії*. Пер. Ю. Лісняка, П. Таращука. Київ: Основи.
10. Руссо, Ж.-Ж. (2018). *Вибрані трактати*. Харків: Фоліо.
11. Свищо, В. Ю. (2021) *Філософія мови Дмитра Овсянико-Куликовського* [монографія]. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла».

12. Синиця, А. С. (2018). *Прагматико-когнітивна інтерпретація сучасної аналітичної філософії* (Докторська дисертація). Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів.
13. Содомора, П. (2018). Мова як шлях до пізнання (Платонів «Кратил» в українському озвученні). *Sententiae*, XXXVII (2), 159–164.
14. Фреге, Г. (2001). *Основи арифметики*. Київ: Port-Royal.
15. Шрамко, Я., Хоменко, І. (2022). Сучасна аналітична філософія: історичні витоки та перспективи розвитку (за матеріалами 11-го міжнародного конгресу Товариства аналітичної філософії, 12-15.09.2022, Берлін, Німеччина). *Sententiae*, 41:3, 197–205.
16. Austin, J. L. (1961). Other Minds. In Austin J. L. *Philosophical Papers* (pp. 44–84). Oxford: Clarendon Press.
17. Ayer, A. J. (1936). *Language, truth and logic*. London: Victor Gollancz.
18. Chalmers, D. (1996). *The conscious mind: in search of a theory of conscious experience*. New York: Oxford University Press.
19. Hampshire, S. (1956). Identification and Existence. In H. D. Lewis (ed.). *Contemporary British Philosophy* (pp. 191–208). London; New York: Allen & Unwin.
20. Hare, R. M. (1952). *The Language of Morals*. Oxford: Clarendon Press.
21. Harré, R. (1984). *Personal Being: a Theory for Individual Psychology*. Cambridge: Harvard University Press.
22. Hintikka, J. (2003). Contemporary Philosophy and the Problem of Truth. In L. Haaparanta, I. Niiniluoto (eds.). *Analytic Philosophy in Finland* (pp. 89–106). Amsterdam; New York: Rodopi.
23. Moore, G. E. (1903). *Principia ethica*. Cambridge: Cambridge University Press.
24. Popper, K. (1945). *The open society and its enemies* (Vol. 1-2). London: Routledge.
25. Rawls, J. (1971). *A theory of justice*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

26. Ryle, G. (1949). *The concept of mind*. London: Hutchinson.
27. Ryle, G. (2002). *Concept of Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
28. Strawson, P. F. (1959). *Individuals: an essay in descriptive metaphysics*. London: Methuen.
29. Waismann, F. (1951). Verifiability. In *Logic and Language* (pp. 117–144). Oxford: Basil Blackwell.
30. Winch, P. (1990). *The Idea of a Social Science and Its Relation to Philosophy*. London: Routledge.
31. Wisdom, J. (1964). *Philosophy and Psycho-Analysis*. Oxford: Basil Blackwell.
32. Wittgenstein, L. (1980). *Wittgenstein's Lectures, Cambridge 1930-1032*. Oxford: Blackwell.